

הרצליה לביטחון לאומי, הנזכר למעלה, של הצמרת הביטחונית של ישראל, במקום לדבר על שלום כאמצעי אולטימטיבי להשגת ביטחון, ליבו הדוברים בכנס (כל אנשי שרון - מופז, יעלון, הלוי, דגן ועוד) רוחות מלחמה לא רק נגד הפלסטינים, אלא נגד העולם הערבי והמוסלמי כולו.

"מה תקוותנו פה לאחרית הימים? האם מוכשרת עוד הארץ לשוב ולחיות? האם מוכשרים בני ישראל לשוב ולהיותה?" שואל אחד העם במאמרו. לדברי ביילין, אחד העם היה פסימי למדי ותשובתו לשאלתו היתה שלילית. לעומתו, בני דורו של ביילין, "הדור שנולד בישראל, גדל על האמונה המתמדת שישראל היא עובדה מוגמרת... ואולם דווקא בראשית המאה ה-21 עולים סימני שאלה חדשים על היותה של עובדה זו מוצקה דיה... לכן, זוהי שוב שעתו של המבקר, של מי שאינו מוכן להשלים עם קונסנסוס, הבא להתריע ולעורר פן הרעיון הציוני שהפך מאגדה למציאות יהפוך מחלום לסיוט" (עמ' 134-136).

מר גורל

"כי תכתוב עלי מרורות" (איוב, יג, כו)

את הנובלה הקצרה, יחסית, של מר דוב הלילות (הקיבוץ המאוחד/ספרית פועלים; ספ סדרה לפרווה צעירה בעריכת דנה אולמרט 2002) 120 עמודים בסך הכול, קראתי זמן רב, יחסית. אין זו נובלה קלה לקריאה לא מצד תוכנה (סיפור קודרתי של רינה, ניצולת שואה בשם מארינה, לאחר שנתאלמנה מבעלה אשר, לו היתה נשואה כארבעים שנה), ולא מצד צורתה (מסופרת על ידי מספר מסתתר העוקב אחר חייה). אולם עוד לפני כן היא מציבה מחסום טקסטואלי גבוה של "הבנת הנקרא". עמודים לא מעטים ומשפטים רבים נאלצתי לקרוא יותר מפעם אחת כדי להבין את פשט הכתוב. כמו, למשל, הפיסקה הבאה:

"מתמיד אהבה רינה להיכנס במכולת לאנן תחושותיה, אבל עכשיו, אף כי חששה פן תפגוש בדרכה בשכנים, כמעט פרסכה להיות במכולת כמו ברקק... במקרה מצאה בהפתעה גביע מיוחד שנקרא יוגורט באוג ובענבי שועל, בדיוק כפי שחשבה לקרות להם - עוג והשועלה!" (עמ' 37).

לשם הבנה מילולית גרידא הייתי צריך לברר תהילה במילון מה פירוש הפועל "לאנן" (מסתבר שפירושו להתאבל, להתאונן); ומה עניין "פרכסה" כאן (מסתבר שבין שאר מובניו גם להתקטט, להתפרפר); וכן הייתי צריך

עליה, לקרוא בה לאט. שפתו היא עברית-יהודית, השואבת מן הספרות העברית הקלאסית, דתית וחילונית, ופונה עורף ללשון הדיבור היומיומית ולשפת העיתונות והטלוויזיה - כפי, שאכן, כבר ראינו בדוגמאות שהבאנו למעלה. יש פה, אם כן, ניסיון מודע להציג מגמה חדשה הפועלת בניגוד לזרם כתיבה ישראלי רווח, המעוגן רובו ככולו במציאות חברתית ולשונית רדודה ומיידית.

לכך יש להוסיף גם את דרך הסיפור המיוחדת, שנוקט מר בנובלה זו. כאמור, המספר הוא דמות בסיפור, המלווה את גיבורתו כצל. וכך אנו נתקלים בו לראשונה בפיסקת הפתיחה: "באפיסת כוחות, חיוורת מאוד, נפלה על הספה. אור הצהריים נותר רחוק בסדקי התריסים, ואף אני הנחתי לה שתישאר רשולה, שככה תלמד מנוחה מעל כאבה" (עמ' 9). המספר לא רק מתאר את המתרחש, אלא גם מנהל, לעינינו, את חיי גיבורתו ("ואף אני הנחתי לה שתישאר רשולה..."). ולא רק מנהל את חיי גיבורתו, אלא אף בוחן אותם: "כשומר לילה ראיתיה מצדה עולה על גדות הכאב ונמלאתי חרדה - אולי לא תעמוד בזה; על כן הנחתי שליחותי אתה" (עמ' 10). ולא רק בוחן אותם, אלא, מסתבר, יש לו גם שליחות מיוחדת אליה.

מהי, אפוא, שליחות זו ומהו הניסיון שהוא מנסה בו את רינה? מכיון שאנו יודעים כבר כי ספר זה רווי מקורות יהודיים ושום דבר אינו מקרי בו, נוכל לעמוד מאזכורים שונים על פשרו. אפשר להתחיל אפילו מהמילה "שליחות", המצוטטת למעלה, ולגלות ששמה הנרדף בעברית הוא "מלאכות" (שליחות, משלחת - ראה מילון אבן שושן) וכי "שליח השם" הוא מלאך אלוהים, "יצור רוחני עליון המתווך בינו לבין בני האדם".

המספר הוא אפוא, מין סוג של מלאך, ולכן גם אינו נראה לעיניה ולעינינו. אבל איזה מין מלאך? באחד המקומות הוא מגלה משהו על טיבו: "היה זה כוח החיים הראשון שחזר אל רינה מאז הוטלה אל הכורסה, ואף כי זר לי - שמחתי מאוד בשובו" (עמ' 11). מלאך אשר "כוח החיים" זר לו יכול להיות רק מלאך-המוות המכונה גם "שטן". אישור לכך אנו מוצאים במקום אחר בנובלה: "...רינה נאחזה בויוז העתידי, ואני קצרה רוחי. עוד מעט אשוב משוט בארץ" (עמ' 50). "משוט בארץ ומהתהלך בה" היא, כידוע, תשובת השטן לאלוהים בספר איוב: "ויהי היום ויבוא בני אלוהים להתייצב על יהוה ויבוא גם השטן בתוכם; ויאמר יהוה אל השטן מאין תבוא? ויען השטן את יהוה ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה" (איוב, א פסוקים ו-1).

לרענן זיכרוני במילה "רקק" הזכורה לי בעיקר מן הצירוף "דגי-רקק" (ובכן "רקק" פירושו בצה - בית חרוקה - מלשון בוצ; ומהו "אוג" (לפי מילון אבן-שושן זהו שיה ממשפחת האלתיים, המשמש בעיבוד עורות, ואיני מבין בדיוק מהו עושה ביוגורט); ומהו "עוג" (כידוע: ענק, גדול, כמו עוג מלך הבשן, וכן: חג מעגל, עג עוגה), אבל מה הכוונה ב"עוג והשועלה"? וגם לאחר זאת, שום דבר עדיין לא ממש ברור: לא מה עושה לשון סלנג "להיכנס במכולת" בצד לשון משנאית מעוגגנת נוסח "לקרות"? ולא זריות לשוניות כמו: "לא היה לרינה ספק כי תישן לו תוכל להעלם" (עמ' 62); ברור שמילת התנאי "לו" זרה כאן ובדרך כלל נשתמש במילת אם ("תישן אם תוכל להעלם"). או תחביר מוקשה: "הסלון נשאר מסודר, ורינה הוציאה שטר רב ומעל לבגדי העבודה לבשה סוודר, וכך ירדה מהר אל המכולת" (עמ' 65). מן הסתם הכוונה ב"שטר רב" לשטר כסף גדול, לכסף רב, לשטרות רבים וכדומה, אבל בני מר מבכר שימושים מוזרים וגם מקשה על הבנתם כשהוא מלביש מעליהם סוודר. ועוד סתומות לשוניות ומטאפוריות לרוב על פני "רוב העמודים" כמעט.

ההודעה לעיתונות המצורפת לספר, מפורת קצת מסתומותיו: ראשית, צריך לומר כי הספר מופיע בסדרה חדשה "ספ" לסיפורת צעירה, בעריכת דנה אולמרט, משמע סדרה ניסיונית או אוונגרדית. שנית, אנו למדים על בני מר עצמו כי הוא יליד 1971, מתרגם מידיש ומצרפתית, היה בין משתתפי כתב-העת "אב" (בעריכת דורי מנור), מפרסם מאמרים וביקורות במוסף 'תרבות וספרות' של 'הארץ' וכי זהו ספרו הראשון. שלישית, כי קיבל חינוך דתי-תורני, "ומכאן פניית העורף לעברית הרוה ומשיכה למקורות העברית היהודית: התנ"ך התפילה והמדרש". עוד מוסיף הכתוב, כי "כתיבתו של מר מזמינה את הקוראים להתעכב

אישור נוסף לכך משמשת מילה ייחודית "תהלה" (שפירושה דופי או חטא) המצויה בכל המקרא רק פעם אחת בספר איוב, בדברי אליפו התימני, המוכיח את איוב על דברי הביקורת שהוא מטיח באלוהים: "האנוש מאלוה יצדק, אם מעושהו יטהר גבר? הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה" (איוב, ד יח). כלומר, במקום שאלוהים נותן דופי במלאכיו, כלום יכול אדם, בשר ודם, להיות צודק? בנובלה של מר היא נזכרת בעמוד האחרון, בשינוי קל: "אף על פי שקרבה אלי בדעתה, לא יכלה לשים בנו תהלה" (עמ' 120). רינה אינה נותנת דופי במלאך המוות. שלא כמו איוב אין היא מורדת במר גורלה, ואין סופה טוב כסופו של איוב, שאלוהים משיב את שבותו כבראשונה ומעניק לו עוד שנים רבות: "ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דורות; וימת איוב זקן ושבע ימים" (איוב מב יז).

ארבע שנים אחרי שנתאלמנה, וכארבעים שנים אחרי שניצלה בשואה, ממלא המלאך/המספר את משאלתה היחידה שנותרה לה: "להוציא נשמתה בשינה, למות בנשיקה" (עמ' 120). המספר בתור מלאך המוות ממלא את ייעודו בכאב אך בהשלמה. אם יש התרסה בסיפורה של רינה, הרי אין זה בדברים שהיא אומרת או מטיחה, אלא בעצב האינסופי השרוי על חייה ומותה.

פסק זמן: השארת נפש

אין השארת נפש
אלא בשיר - אמר המשורר

אין השארת נפש
אלא בספור - אמר הסופר

אין השארת נפש
אלא ברב-מכר - אמר המוכר

וטרק את הדלת
בפני המשורר ובפני הסופר.

יש "ציונות-דתית אחרת"

תרומה מפתיעה, מתברר, יש להגות הפוסטמודרנית (הנחשבת "רלטיוויסטית" לכאורה) דווקא במקום שעל פניו לא הייתה מצפה לכך כלל, וזה בהשפעתה על ההגות הדתית (הנחשבת "אבסולוטיסטית" לכאורה). זאת, לפחות, כפי שהדברים עולים מספר היובל ליוסף אחיטוב **תרבות יהודית בעין הסערה** (עורכים: אבי שגיא, נחם אילן, הוצאת הקיבוץ

המאוחד ומרכז יעקב הרצוג, 778 עמ', תשס"ב). יוסף אחיטוב, חבר קיבוץ עין צורים, הוא, מסתבר, דמות ייחודית בנוף החברה הדתית בישראל עד ששני מוסדות נכבדים וכתריסר חוקרים ממיטב השמות באקדמיה הישראלית לגוניה, חברו יחד להוצאת כרך זה המחזיק מעל לשבע מאות עמודים. אם גם, סוציולוגית, תמורות אלה מתרחשות בשולי השוליים של החברה הדתית בישראל, הרי איכותית הן מעניינות ובעלות חשיבות.

מיטיב לתאר את התופעה גילי זיוון, במאמר פרוגרמטי בספר, הנושא את הכותרת "הגותו של יוסף אחיטוב כמשקפת הגות ציונית אחרת: ממודרניזם לפוסט-מודרניזם" (עמ' 39-70). לדבריו, יוסף אחיטוב במאמריו מצביע על הקולות הצורמים בציונות-הדתית כיום: יהרהר

המובילה לזלוזל באחר; ביטול ערכי המדינה הישראלית החילונית; דחייתו של כל שיח אידיאולוגי או תרבותי עם העולם הציוני-חילוני וצמצומו לתחום הפרקטי בלבד. אחיטוב, יחד עם הוגים דתיים ביקורתיים אחרים, כמו אליעזר גולדמן, דב שוורץ, אבי שגיא, דוד הרטמן ונוספים, טוענים כי הציונות-הדתית נכשלה במימושו של דיאלוג עם העולם החילוני משום שהיא הציגה תיאולוגיה טוטלית, מקפת-כל, ולא הותירה שום "כיסים" שאינם מכוסים, שעשויים היו לשמש כבסיס משותף להיווצרות שיח עם החילונית. בלשונו של שוורץ: "הניסיון הציוני-חילוני איבד את זכות קיומו העצמאי וזכה למעמד משמעותי רק בזכות הפרשנות הדתית שהוענקה לו". למעשה, הציונות-החילונית לא זכתה מעולם לגיטימציה של ממש בהגותם של הרב קוק וממשיכי דרכו עד עצם היום הזה. לדבריהם, הציונות-הדתית, שלא יכלה להכיר בערכם

העצמי של הממדים החילוניים המודרניים של הציונות, ביקשה לפרש את תהליכי החילון כחלק מהתפיסה הדתית, והחילונית נתפסו כמי שיחזרו במוקדם או במאוחר לחיק היהדות הדתית. לא רק שבגישה זו אין הכרה בערכו העצמי של "האחר", אלא שבהתכחשותה העקרונית לעצם אפשרות קיומה של החילונית, עלולה הציונות-הדתית להיות גורם מאיים על יכולת המערך המדיני בישראל לקבל הכרעות רציונליות, אם תגלה (כפי שאכן קורה לנגד עינינו) אטימות אוטיסטית כלפי המציאות, המעוותת את הפרספקטיבה הדרושה להכרעות פוליטיות מוסריות.

יוסף אחיטוב ודבריו, קוראים, אפוא, לנסיגה מהשאיפה להשתלטות טוטלית על המדינה ומערכותיה על ידי אחד הצדדים, חילוני או דתי, שכן, באופן פרדוקסלי, מימוש החלומות של כל צד הוא הרה אסון, ורק "חוסר שלמותה של המדינה, וחוסר הטוטליות שלה מאפשרים הזדהות וחיים בצוותא".

הנסיגה מהגשמת החלומות הגדולים, ראיית הפתרונות החלקיים, כמו גם הביקורת העקרונית על אמיתות מוחלטות ותפיסות טוטליות, הן, כידוע, מסימני ההיכר של החשיבה הפוסט-מודרנית, שראשית הופעתה בעולם המערבי אחרי מלחמת העולם השנייה, וזהו גם הרקע, לדברי זיוון, לכינונה של "הגות ציונית-דתית אחרת" המתפתחת בעשור האחרון לצדה של ההגות הציונית-הדתית-הרווחת ושיוסף אחיטוב הוא ממפלסי דרכה הבולטים.

זיוון מבקש להראות באופן ספציפי כי "הפער בין ההגות הציונית-דתית הקלאסית, לבין ההגות הציונית-דתית האחרת, מקביל לפער שבין ההגות המודרנית להגות הפוסט-מודרנית, וכי הביקורת של הציונות-הדתית האחרת על קודמתה הקלאסית, היא ביקורת על המטא-נרטיב הציוני-גאולי, ביקורת התומכת במגמות פולרליסטיות בעולם היהודי ומקדמות דו-שיח עימן. ארבעה מרכיבים בולטים מונה זיוון בהגות הציונית-דתית האחרת:

קריסת המטא-נרטיב (סיפור-העל). הלך רוח אופייני לפוסט-מודרניזם הוא שלילתו של כל הסבר-על לריבוי פניה של המציאות. ההכרה במוגבלות הרציונליות מובילה לויתור על השאיפה לספר את סיפור-העל של האנושות כולה, ובהקשר הנידון של מאמרנו, גם לויתור על סיפור-העל היהודי. למשל, בדברו על הקיבוץ הדתי, אין אחיטוב מבקש לבחון אותו לאור עקרונות-על חיצוניים, אלא רק לאור המשמעות שהוא מעניק לבני הקהילה החיים בו, מה שקרוי בלשון פילוסופית "האופציה הסולידרית" (לעומת "האופציה האובייקטיבית").